

Prikazi knjiga

Pavao Tekavčić

P. Agazzi–A. Fallica–A. Menegoi, *LA LINGUA E I TESTI, GRAMMATICA DELLA LINGUA ITALIANA*, Minerva Italica, Bergamo 1988, 752 str.

UDK 371.671.1:800.73:803.0

Prikaz. Primljen 16. 10. 1989.

1. Italija odavna obiluje normativnim gramatikama, a u zadnje se vrijeme u naših susjeda opaža pravi *boom* glotodidaktičke literature (nekoliko je gramatika objavljeno samo u posljednjih godinu–dvije). Neke su gramatike već prikazane na stranicama ovoga časopisa, a ovdje želimo čitateljima predstaviti jednu od najnovijih, veliku gramatiku triju spomenutih autora, nastavnika na srednjim i srodnim školama. Opseg knjige i mnoštvo obrađene građe zahtijevali bi mnogo opširniju recenziju no što je ovdje moguće, pa se ograničavamo na najvažnije.

2. Recenzirana se gramatika sastoji od pet odsječaka (*sezioni*) i četiri dodatka (*appendici*). Prvi odsječak obrađuje jezičnu komunikaciju, drugi analizu teksta, treći (pod naslovom *La morfosintassi*) sadrži gramatičko gradivo u uobičajenom smislu i podijeljen je na dva dijela (*Le classi di parole; Dalla parola alla frase*), četvrti je odsječak posvećen leksiku a peti obrađuje *La varietà della lingua nello spazio e nel tempo*. Fonologija (ne fonetika!) i ortografija predmet su prvoga dodatka, nepravilni glagoli drugoga, metrika trećega, dok četvrti nosi naslov *Guida alla composizione scritta*. Na kraju knjige nalazi se analitičko kazalo.

3. Po riječima autorâ gramatika u znanstveno–teoretskom smislu ne donosi ništa novo, nego se temelji na danas poznatim lingvističkim teorijama (str. 6). Ipak su autori unijeli neke inovacije, i to u klasama riječi, jezgrenim rečenicama i kategorijama glagola (ib.). Ima međutim i drugih novosti, kako ćemo još vidjeti. Ono što najviše upada u oči i izbija tako reći na svakoj stranici jest liberalnost, napuštanje akademskoga purizma i retorike, isključivoga razlikovanja “pravilnoga” od “pogrešnoga”, a također i uvažavanje dijalekata, koji nisu više “korov što ga valja iščupati” (str. 568), nego autentične vrijednosti koje supostoje sa standardnim jezikom. Citirajući M. Cortelazza autori kažu na 632. stranici: “Alla contrapposizione tra lingua e dialetto si sostituisce [...] un confronto, teso a scoprire non ciò che è «corretto» o «sbagliato», bensì «in quanti modi si può ripetere in maniera autentica quello che è comunemente detto in una lingua appresa». Na 641. stranici još su jasniji: “Non esiste, almeno a livello parlato, un unico modello italiano riconosciuto da tutti i parlanti come esemplare: esistono, invece, vari tipi d’italiano”. U usporedbi s nekadašnjim gramatikama neke su tvrdnje upravo heretičke, npr. (o ortografiji):

“considerata la priorità che la lingua orale ha su quella scritta, non è nemmeno la conoscenza più importante” (ali se ipak odmah u nastavku obrazlaže potreba poznavanja pravopisa, i to uglavnom sociolingvističkim razlozima). Karakterističan je i ovaj primjer rečenice s načinskom dopunom (str. 441) *i nostri nonni scrivevano secondo la moda dannunziana* (kao da čujemo nastavak: *mentre noi oggi non scriviamo più così...*). U brojnim se vježbama ne traži samo poznavanje pravila i razlikovanje pravilne od pogrešne upotrebe nego i učenikov sud o adekvatnosti pojedinih izražajnih mogućnosti u zavisnosti o situaciji, tekstu, sugovornicima itd., a sve je to pragmatika i sociolingvistika, pa je jasno koliko smo daleko od gramatika staroga tipa. Autori ipak nastoje odabrati srednji put između nekadašnje šturosti i možda suviše liberalne gramatike šezdesetih godina, kada je glavna parola bila “val più la pratica che la grammatica” (str. 5). U knjizi nalazimo i korisna upozorenja drukčijeg tipa, npr. (str. 90): “spesso [...] sotto all’espressione altisonante e magniloquente, si cela il vuoto più assoluto e la volontà di mistificare le cose”.

Sve to i još mnogo drugoga, što je obrađeno u prvim dvama odsječcima i u zadnjem dodatku, pridonosi ne samo usvajanju čisto gramatičkoga znanja nego nastoji razvijati i kulturu govora, pisanja i čitanja tekstova (odatle i naslov knjizi); jednom riječi, aktivnu i pasivnu komunikativnu kompetenciju.

4. Prvi odsječak obrađuje jezični znak, kôd, poruku, funkcije jezika, djelovanje jezikom (dakle pragmatiku, jer jezik je “un modo di agire, con il quale possiamo intervenire in modo pragmatico sul mondo che ci circonda”, str. 73), zatim značenje (denotaciju i konotaciju) i faktore komunikacije. Drugi se odsječak bavi čitanjem i analizom tekstova, glavnim vrstama tekstova itd. (s nekoliko dužih odlomaka). Značajno je da u cijeloj knjizi mjesto izrazâ *parlante* (ili *locutore*) i *collocutore* (ili sl.) autori upotrebljavaju termine *emittente* i *destinatario*. Gramatički dio (treći odsječak) vodi učenika od temeljnih i jednostavnih struktura prema najkompleksnijima. Izlaganje ne počinje – kako se nekada činilo – pravopisom i fonetikom, nego osima selekcije i kombinacije, zatim klasama riječi (glagola, koji su okosnica i najvažniji dio svake rečenice, zatim imenica, člana, zamjenica, pridjeva, priloga, tzv. funkcionala, tj. prijedloga i veznika, te napokon uzvika). Od glagola se prelazi na tzv. jezgrenu rečenicu (*frase nucleare*), od koje se navodi pet glavnih tipova; od jezgrene se rečenice prelazi na proširenu rečenicu (*frase espansa*), a od ove na složenu rečenicu (*frase complessa*). Velika se važnost pridaje sintakto–semantičkim svojstvima glagola, a cijelo je izlaganje podešeno tako da na što “bezbolniji” način, tj. bez suvišnih formalizacija, pruži učeniku temeljne pojmove i postupke prije svega generativno–transformacijske gramatike, ali i drugih pravaca (npr. strukturalizma). U skladu s time i primjeri se redovito sastoje od cijelih rečenica. Odsječak posvećen leksiku bavi se najprije semantikom, a zatim tvorbom riječi, dok posuđenice, kalkove i etimologiju posve kratko dodiruje na 548. stranici. Peti odsječak govori ukratko (čak možda malo suviše ukratko, no ne zaboravimo da je to ipak *školska gramatika!*) o porijeklu, postanku i razvoju talijanskog jezika, prateći njegovu povijest (ne historijsku gramatiku!) od prvih spomenika do naših dana.

5. Nagovijestili smo da uz tri u početku spomenute inovacije ima i drugih, a jedna od njih na kojoj ćemo se malo zadržati tiče se dopuna (*complementi*), odvajkada važnoga pitanja talijanske sintakse. Autori zadržavaju termin *complemento* i uvjerljivo to obrazlažu (str. 379), no kako s jedne strane uviđaju da nikakvo nabranje ne bi iscrplo svu raznolikost u svakodnevnom govoru (str. 429), a s druge

strane ipak žele to mnoštvo dopuna nekako sistematizirati, pokušali su glagolske dopune (te su najraznovrsnije) grupirati u nekoliko "područja" (*aree*). To su: lokativno, instrumentalno, modalno, kvantitativno područje i područje odnosa (*relazionale*) (str. 430). Podjela međutim nije bez ostatka, jer neke dopune ne ulaze ni u jedno od pet područja (*altri complementi*), a neke bi se mogle i logičnije "smjestiti" (tako bi npr. tzv. dopuna obilja i oskudice, *abbondanza e privazione*, sasvim lijepo pristajala u kvantitativno područje, mjesto da je navedena među "drugim" dopunama).

6. Primjedbom o dopunama prešli smo na ono što u recenziranoj gramatici daje povoda diskusiji ili i kritici. I ovdje ćemo se ograničiti na ono što smatramo najvažnijim.

6.1. "Neizlječiva bolest" svih talijanskih gramatika (u metafori autorâ "korov koji nikako nije moguće iščupati"), pa i ove, jest miješanje "relativnoga" i "apsolutnog" superlativa [u ispravnijoj terminologiji, što je odavna predlažemo: superlativa i elativa] (str. 189, 332-334, 350). Kako smo o apsurdnosti toga pisali već u mnogo navrata, nećemo se ovdje ponavljati, nego ćemo samo još jednom upozoriti da nema nikakvoga opravdanja da se u prikazu današnjega talijanskog jezika oblici *il più bello* i *bellissimo* obrađuju zajedno, jer su kako formalno tako i funkcionalno jasno različiti. U ovoj se gramatici, u najtradicionalnijem duhu, poglavlje o komparaciji bavi čak i pridjevima kao *interno, esterno, primo, ultimo, intimo* itd., koji danas s komparacijom nemaju nikakve veze!

6.2. Još je gore što se kao superlativi [ovdje bez specifikacije!] prilogâ daju samo oblici kao *spessissimo, benissimo, ottimamente* (isto kao i u gramatici Dardano-Trifone, v. prikaz u "Strani jezici" 2/1987) (str. 350). To znači: ako želimo kazati da je Mario igrao najbolje od svih, morali bismo reći **Mario ha giocato benissimo* (ili *ottimamente*) *di tutti*, a to je naravno posve neovjereno. Istina je da talijanski jezik nema pravoga superlativa prilogâ (dok ga francuski ima: *le mieux, le plus courageusement* itd.), ali u gramatici onda valja na to upozoriti i reći kako se taj sadržaj u talijanskom može izraziti (npr. *nel migliore dei modi, meglio di tutti, meglio che mai* i sl.). Elativom sigurno ne!

6.3. I u ovoj je gramatici u priloge strpano svašta, pa je heterogenost te klase riječi također vječna "boljka" klasifikacije na vrste riječi. Na 345. stranici, među priložima, obrađuje se i *ecco*, i to s napomenom da je na pola puta između priloga mjesta i vremena [sic!], dok je malo dalje (str. 368) *ecco* ubrojen u uzvike! A zapravo nije ni jedno ni drugo, nego je tzv. prezentativ, a po nekima (R. A. Hall jr.) srodan je i glagolima.

6.4. U poglavlju o upitnim rečenicama (str. 422-423) nikako se ne spominje razlika (po Tesnièreu) nuklearnih i koneksionalnih pitanja ("wh-questions" i "yes-no questions"), a u poglavlju o uzročnim rečenicama na 486. stranici daje se samo tip '*poiché x → allora y*' (uzrok poznat, posljedica tematizirana), dok se protivni tip ('*y perché x*') uopće ne spominje. U preglednoj tablici daju se naprotiv (str. 497) svi veznici, ali se primjerima ilustrira samo ovaj drugi tip, a ne i prvi. Oba je tipa valjalo obraditi zajedno na oba mjesta, pa je nepotpunost i nedosljednost očita.

6.5. Nedosljednosti ima i u morfološkoj analizi. Na 250. stranici, u oblicima *lodasti, tememmo, dormirono* analizom se izdvaja tzv. karakteristični vokal (-a-, -e-, -i-), ali se o njegovu statusu ništa ne kazuje (dok se inače razlikuju leksički, gramatički i tzv. formativni morfemi), pa ne znamo je li taj vokal samostalni morfem

(ako jest, treba mu navesti i sadržaj odnosno funkciju) ili je segment drugoga morfema (ako je to, valja reći kojega je morfema dio). Na istoj se stranici, međutim, infinitivni nastavci *-are*, *-ere*, *-ire* ne segmentiraju, što bi bilo posve moguće i dosljedno. Segmente *-v-* (u imperfektu) i *-r-* (u futuru i kondicionalu) autori definiraju kao formativni morfem (*morfema formativo*), što nije zgodno, jer se lako brka s tvorbom riječi (na str. 204–205 *morfema formativo* faktično znači tvorbeni morfem, u tvorbi riječi).

6.6. Očita je pogreška kada se u tvorbi riječi izvedenica *prudenza* daje kao primjer tvorbe sufiksom *-enza* (str. 532, 534, 556). Na stranici 534. čak se daje i formula *prudente + -enza → prudenza* (striktno uzevši, rezultat bi morao biti **prudentenza!*), a na 556. stranici imenice *perseveranza* i *insipienza* isto bi tako morale biti primjeri za izvođenje imenice od pridjeva sufiksom *-anza* odnosno *-enza*, što također ne stoji, jer već pridjevi kao osnove glase *perseverante* i *insipiente*. Izvedenice *prudenza*, *insipienza* itd. spadaju u isti tip tvorbe kao *forte → forza*, tj. u izvođenje sufiksom *-ia*, uz prijelaz *t → ts* i gubitak poluvokala /j/, a o tom se tipu u gramatici uopće ne govori. Kad bismo zaista u imenici *prudenza* izdvojili sufiks *-enza*, ostala bi osnovna *prud-*, koja se – ako uopće – u današnjem talijanskom jeziku može povezati samo s glagolom *prudere* 'svrbjeti', pa bi *prudenza* značilo otprilike isto što i *prurito!* To je kao da, recimo, u našem jeziku na temelju tvorbenoga para *pop → popovski* izoliramo u pridjevu *popovski* osnovu **lop-*!

6.7. Ima i fonoloških i grafijskih nedosljednosti: na 651. stranici vokal /a/ definiran je kao velaran, stražnji su vokali labijalni, dok su na idućoj stranici /k/ i /g/ definirani kao guturali; spiritus asper jednom je transliteriran sa *h* (*bydor*, str. 552), drugi put nije (*ippos*, str. 550), a da razlika nije ničim obrazložena.

7. Katkada ima grubih pogrešaka, kojima se zaista čudimo. Na 473. stranici, npr., kaže se da veznik može stajati na početku ili na kraju rečenice, pa se daju primjeri *quando devo uscire di casa...* i *prendo l'ombrello quando...* Jasno je, međutim, da u drugom primjeru veznik *quando* nije na kraju (glavne) rečenice, nego na početku (zavisne), samo što ova druga nije izrečena. Da je točno ono što se kaže, morale bi biti moguće rečenice kao **Resto a casa mi sento poco bene perché*, što je naravno nemoguće. Na 543. str. pod prefiksom *sub-*, *su-*, *so-*, koji znači inferiornost ('ispod') navodi se i primjer *surreale*, gdje je značenje suprotno (superiornost; 'iznad'), jer *sur-* (kao i francusko *sur-*) dolazi od lat. SUPER. Na 661. stranici, među primjerima za diftong /iú/, nalazimo i *giudicare* (!!), premda je ovdje *i* samo dio digrama za fonem /ǰ/ pa je izgovor /ǰudikáre/. Na 665. stranici za enklitike (s primjerima kao *spiegami*) kaže se da se vežu "alla parola seguente", a treba, očito, "precedente".

8. Tiskarskih je pogrešaka malo, u usporedbi s opsegom teksta i vrlo raznovrsnim slogom, a grafička je oprema bogata i funkcionalna. Na nekim mjestima (npr. str. 53) ostao je nepopunjen broj stranice na koju se upućuje; na 471. stranici, u primjeru 1. 11, mjesto *Carlo* valja čitati *Mario*; itd. Na posve obične i bezopasne pogreške nema smisla ni ukazivati.

9. Šteta je da se u tako suvremeno impostiranoj gramatici nalaze takvi tradicionalistički "repovi" kao npr. miješanje komparacije i elativizacije, kao i pogreške na koje smo ukazali u § 7. Ipak, sve su to propusti koji se u drugom izdanju bez teškoća mogu ispraviti. U ukupnoj ocjeni pozitivan sud svakako preteže, jer je ovdje prikazana gramatika velik korak naprijed, ne samo na onim trima područjima što ih autori spominju u predgovoru nego i u nizu drugih momenata: razbijanju preživjelih

modela, nastojanju da se učenicima približi kompleksna problematika jezika, čovječje jezične djelatnosti i jezične kulture, stvaranju i razvijanju komunikativne kompetencije. Jednom riječju, to je očiti korak naprijed prema novoj gramatici, koja neće više biti bauk, nego potpun prikaz Čovjeka u Jeziku i Jezika u Društvu: *gramatika s ljudskim licem*.

Una nuova grammatica della lingua italiana

Riassunto

Oggetto della recensione è una delle ultime grammatiche della lingua italiana, *La lingua e i testi* di P. Agazzi, A. Fallica e A. Menegoi (Minerva Italica, Bergamo 1988). Il poderoso volume (752 pp.) mira a dare non solo la materia grammaticale, ma anche gli elementi di linguistica generale, della teoria della comunicazione e della competenza comunicativa. Le innovazioni principali si trovano nella presentazione dei verbi, delle classi di parole e delle frasi nucleari. In tutto il manuale si sente l'abbandono del tradizionale purismo, la rivalutazione dei dialetti (tanto trascurati nel passato) e l'impostazione creativa degli esercizi (i quali, oltre alla distinzione «corretto/sbagliato», lasciano ampio spazio alla scelta personale degli alunni, determinata da fattori pragmatici e sociolinguistici). In contrasto con quest'orientamento moderno generale, certe parti sono presentate in maniera fin troppo tradizionale (comparazione ed elativi) o francamente errata (*benissimo* ecc. come il solo superlativo degli avverbi; *prudenza* come esempio di derivato con *-enza*; *giudicare* come esempio del dittongo /iú/!), e in qualche caso si notano inconseguenze (analisi morfematica di certe forme verbali) o incompletezze (presentazione di alcuni tipi di frasi). In complesso, tuttavia, il libro è un decisivo passo avanti verso il superamento del secolare accademismo linguistico e dell'elaborazione di una nuova grammatica, che tende ad avvicinare ai discenti lo studio della lingua e a renderlo più «umano».